

Procedura zmiany płci w prawie czeskim – zagadnienia wybrane^[1]

Selected Issues of the Gender Reassignment Procedure in Czech Law

Abstract

The present study is devoted to the procedure of gender reassignment in Czech law. The reason for consideration in this area is the demand – formulated by the judiciary – for the introduction of amendments to Section 29 of the Czech Civil Code, significant from the perspective of persons with gender identification disorders. Namely, it is pointed out, among other things, that it is necessary to repeal the obligation of persons with gender identification disorders to undergo gender correction surgery. For this reason, and in view of the previous position presented by representatives of legal science in the Czech Republic, the current legal regulations relating to the procedure of gender reassignment in Czech law were analyzed. The study ends with a conclusion, in which the proposed normative solutions in the area of legal and medical aspects of the gender reassignment procedure in Czech law are critically evaluated.

SŁOWA KLUCZOWE: transseksualizm, zmiana płci, bezpieczeństwo dzieci, autonomia dzieci, stosunki rodzinne, tożsamość, gender equality

KEYWORDS: transsexualism, surgical and register sex change, child safety, children's autonomy, family relations, identity, gender equality

AGNIESZKA WOJCIESZAK-JOHN – doktor nauk prawnych, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, e-mail: a.wojcieszak@amu.edu.pl, ORCID – 0000-0003-1739-4037.

¹ Niniejszy tekst uwzględnia stan prawny obowiązujący do 30 czerwca 2025 r. i stanowi rezultat przeprowadzonej kwerendy bibliotecznej podczas stażu naukowego na Uniwersytecie Masaryka w Brnie. Staż naukowy został dofinansowany przez Narodową Agencję Wymiany Akademickiej w ramach „Program Zawacka NAWA”. Jednocześnie za wszelkie cenne uwagi merytoryczne dziękuję dr. Martinowi Kornelowi z Uniwersytetu Masaryka.

I | Wprowadzenie

Płeć człowieka ma istotne znaczenie z perspektywy prawa, w tym zwłaszcza prawa rodzinnego. Wpływa bowiem na kształt relacji rodzinnoprawnych oraz na prawa wynikające z faktu pokrewieństwa. System prawa czeskiego, podobnie jak inne systemy prawne, opiera się na założeniu, że w chwili urodzenia płeć ustalana jest wyłącznie w oparciu o kryteria medyczne[2]. Innymi słowy, płeć utożsamiana jest z płcią biologiczną[3], nie zaś z poczuciem tożsamości płciowej czy tzw. tożsamością psychologiczną[4]. Z kolei zmiana płci uważana

2 Kateřina Čuhelová, „§ 29 Změna pohlaví”, [w:] *Občanský zákoník. Komentář*, red. Jan Petrov, Michal Výtisk, Vladimír Beran (Praga: C.H. Beck, 2019), 85; Eva Dobrovolná, „§ 29 Změna pohlaví”, [w:] *Občanský zákoník I. Obecná část (§§ 1–302)*, red. Petr Lavický (Praga: C.H. Beck, 2022), 132; popstanowienie Trybunału Konstytucyjnego 15 listopada 2016 r., sygn. III. ÚS 3376/16, <http://nalus.usoud.cz>.

3 Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 30 maja 2019 r., sygn. 2 As 199/2018–37. <http://nalus.usoud.cz>, gdzie wyraźnie wskazano, że pojęcie płci w systemie prawa czeskiego jest binarne oraz oparte o kryteria obiektywne (medyczne/biologiczne) – „V podmínkách České republiky je pojetí právního pohlaví jako binárního (muž – žena) a «objektivního» (vycházejícího z lékařských hledisek a určeného zejména podle určitých navenek patrných znaků biologické povahy, zejména podle podoby a funkce určitých orgánů) natolik zakořeněno a považováno za normální, žádoucí, „přírozené“ a tvořící jeden ze základních kamenů společenského uspořádání, že od něho nelze ustoupit cestou soudního rozhodnutí ani v případech, jaké byly připuštěny judikaturou Evropského soudu pro lidská práva či například německého Spolkového ústavního soudu”. Zob. też na ten temat Petra Kotková, „Česká právní úprava změny pohlaví ve světle evropských lidskoprávních standardů” *Právník*, nr 12 (2021):1071; Petr Weiss, „Poruchy pohlavní identity” *Psychiatrie pro praxi*, nr 13 (2012): 104.

4 Adam Doležal, „§ 29 Změna pohlaví”, [w:] *Občanský zákoník §§ 1–117. Velký Komentář. Svazek I*, red. Filip Melzer, Petr Tégl (Praga: Leges, 2013), 335; Adam Doležal, „Právní otázky související s problematikou translidí pod zorným úhlem rozhodnutí Velkého senátu ESLP ve věci Hämäläinen vs Finsko” *Journal of Medical Law and Bioethics*, nr 3 (2014): 44–60; Petr Agha, „Trans jako výzva symbolickému uspořádání společnosti” *Journal of Medical Law and Bioethics*, nr 1 (2013); Petr Agha, Adam Doležal, „Translidé a otázky identity ve veřejném prostoru – slovo úvodem” *Journal of Medical Law and Bioethics*, nr 1 (2013); Adam Doležal, „Konstrukce identity v právním diskursu. Dvojí pojetí bytí” *Journal of Medical Law and Bioethics*, nr 1 (2013).

jest za przejaw poszanowania prawa do życia prywatnego oraz autonomii⁵.

Niemniej na przestrzeni ostatnich kilku lat wśród przedstawicieli nauki prawa w Republice Czeskiej podejmowane są dyskusje w przedmiocie potrzeby nowelizacji przepisów regulujących procedurę zmiany płci⁶. Jedną z kluczowych, a co istotne rekomendowanych przez orzecznictwo, zmian jest zniesienie obowiązku chirurgicznej korekty płci u osób doświadczających zaburzeń identyfikacji płciowej⁷. Jak podkreśla się w orzecznictwie wymogi ustawowe wynikające z § 29 OZ⁸ oraz art. 21 SpecZdravSl⁹, tj. dotyczące chirurgicznej korekcji narządów płciowych, a dalej upośledzenia zdolności (funkcji) rozrodczych w celu zmiany płci, stoją w sprzeczności z podstawowym prawem osób posiadających zaburzenia identyfikacji płciowej do ochrony integralności cielesnej i autonomii w związku z poszanowaniem godności ludzkiej¹⁰. Jednocześnie odroczono wykonalność wspomnianego rozstrzygnięcia, ażeby stworzyć ustawodawcy przestrzeń do przyjęcia nowej regulacji, która będzie odzwier-

⁵ Zob. m.in. Michaela Povolná, „Změna pohlaví transsexuálních pacientů”, [w:] *Zdravotnické právo*, red. Petr Šustek, Tomáš Holčápek (Praga: Wolters Kluwer, 2016), 513; Ondřej Frinta, „§ 29 Změna pohlaví”, [w:] *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I*, red. Jiří Švestka, Jan Dvořák, Josef Fiala (Praga: Wolters Kluwer, 2020), 147; Šárka Dušková, „Pohlaví jako věc veřejná. Právo na uznání pohlavní identity”, [w:] *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální*, red. Kateřina Šimáčková, Barbara Havelková, Pavla Špondrová (Praga: Wolters Kluwer, 2020), 965; usnesení ÚS z 9 listopada 2021 r., sygn. Pl. ÚS 2/20, <http://nalus.usoud.cz>.

⁶ Na ten temat np. Marian Kokeš, „Podoba rodného čísla aneb chirurgický zákrok jako podmínka změny pohlaví. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 listopada 2021 r., sygn. Pl. ÚS 2/20” *Soudní rozhledy*, nr 5 (2022): 151; Petra Kotková, „Civilní status transgender v českém právním řádu”, [w:] *COFOLA 2018. Část VIII. Civilní status člověka*, red. Zdenka Králíčková, Radovan Dávid, Michal Janovec (Brno: Masarykova univerzita, 2018), 69–70.

⁷ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z 22 maja 2024 r., sygn. I.ÚS 2776/23, <http://nalus.usoud.cz>; zob. również Dušková, „Pohlaví jako věc veřejná. Právo na uznání pohlavní identity”, 968. Podobne stanowisko prezentuje ETPCz. W jednym z orzeczeń wyraźnie wskazał, że zmiany płci nie można uzależniać od poddania się zabiegowi chirurgicznemu, w tym zwłaszcza sterylizacji – zob. wyrok ETPCz z 6 kwietnia 2017 r., *Garçon i Nicot vs. Francji*, sygn. 79885/12, 52471/13, 52596/13, LEX nr 2261694.

⁸ Ustawa z dnia 3 lutego 2012 r. Kodeks cywilny (zákon č. 31/2024 Sb.).

⁹ Ustawa z dnia 6 listopada 2011 r. w zakresie określonych świadczeń zdrowotnych (zákon č. 412/2023 Sb.).

¹⁰ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 maja 2024 r., sygn. I.ÚS 2776/23. <http://nalus.usoud.cz>; zob. też Faisal Hussein, „Chirurgický zákrok jako podmínka úřední změny pohlaví – zrušení § 29 odst. 1 ObčZ” *Soudní rozhledy*, nr 6 (2024): 189.

ciedlać podstawowe prawa osób z zaburzeniami identyfikacji płciowej[11].

Powyższe okoliczności stały się przyczynkiem do podjęcia rozważań w przedmiocie obowiązujących przepisów normujących procedurę zmiany płci w czeskim porządku prawnym. Analizie poddano zarówno aspekty medyczne, jak i prawne odnoszące się do wszczęcia, a dalej przeprowadzenia procedury zmiany płci. Poza tym przedmiotem rozważań uczyniono niektóre, najważniejsze z perspektywy relacji rodzinnoprawnych, konsekwencje zmiany płci.

2 | Przebieg procedury zmiany płci w prawie czeskim

Obecnie obowiązujące regulacje prawne dotyczące zmiany płci w Republice Czeskiej zawarte zostały w czeskiej ustawie o szczególnych świadczeniach zdrowotnych (SpecZdravSl), a także w przepisach nowego kodeksu cywilnego z 2014 roku (OZ)[12]. Na tle ich analizy pojawiają się trudności w ustalaniu istniejącej relacji między nimi[13]. Zdaniem Adama Doleżala przepisy czeskiego kodeksu cywilnego stanowią *lex generalis* w stosunku do przepisów czeskiej ustawy o szczególnych świadczeniach zdrowotnych[14]. Dlatego mając na uwadze regułę *lex specialis derogat legi generali*, przepisy czeskiej ustawy o szczególnych świadczeniach zdrowotnych jako regulacja szczególna, wyłączają stosowanie przepisów czeskiego kodeksu cywilnego w zakresie wspólnego przedmiotu regulacji[15]. Wydaje się jednak, mając na względzie przedmiot regulacji obu aktów normatywnych, że należałoby podzielić pogląd prezentowany przez Evę Dobrovolną, która twierdzi, iż przepisy zawarte w czeskiej ustawie o szczególnych świadczeniach zdrowotnych stanowią swoistego rodzaju uzupełnienie w stosunku do przepisów czeskiego kodeksu cywilnego. Dzieje się tak,

11 Do 30 czerwca 2025 r.

12 Jakub M. Łukasiewicz, *Prawne aspekty zmiany płci w wybranych państwach europejskich* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2022), 140 i tam podana literatura; zob. też Petra Kotková, *Právní aspekty změny pohlaví* (Brno: Masarykova univerzita, 2022), 171–172.

13 Por. Kotková, „Česká právní úprava změny pohlaví ve světle evropských lidskoprávních standardů”, 1072.

14 Doležal, „§ 29 Změna pohlaví”, 342; Petra Kotková, „Změna pohlaví v českém právním řádu” *Právní rozhledy*, 7 (2021): 250.

15 Autor broniąc swojej tezy wskazuje, że o ile czeska ustawa o świadczeniach zdrowotnych posługuje się sformułowaniem „pacjent transseksualny”, o tyle czeski kodeks cywilny odnosi się do pojęcia „osoby” – Doležal, „§ 29 Změna pohlaví”, 342.

ponieważ czeska ustawa o szczególnych świadczeniach zdrowotnych regulując proces zmiany płci skupia się wyłącznie na koniecznych do przeprowadzenia procedurach medycznych. Natomiast czeski kodeks cywilny koncentruje się na konsekwencjach zmiany płci z punktu widzenia statusu osobowego człowieka[16].

Przyjęcie słuszności powyższego założenia implikuje konieczność prowadzenia dalszych analiz poprzez – najpierw – odniesienie się do kwestii chirurgicznej korekcji płci, a następnie do tzw. metrykalnej zmiany płci i konsekwencji z tym związanych.

Najogólniej rzecz ujmując, w systemie prawa czeskiego zmiana płci[17] jest możliwa tylko wówczas, gdy występuje trwała rozbieżność pomiędzy płcią psychologiczną a płcią anatomiczną (biologiczną)[18]. Podkreśla się przy tym, że oprócz trwałego istnienia zaburzeń identyfikacji płciowej konieczne jest spełnienie także innych, ustawowo określonych, przesłanek niezbędnych dla przeprowadzenia chirurgicznej korekcji płci[19].

Zgodnie bowiem z § 21 (1) SpecZdravSl, przez zmianę płci pacjenta transseksualnego rozumie się dokonanie zabiegu medycznego, którego celem jest zmiana płci w drodze interwencji chirurgicznej z jednoczesnym upośle-

16 Dobrovolná, „§ 29 Změna pohlaví”, 132–133; por. Frinta, „§ 29 Změna pohlaví”, 152–153.

17 W praktyce procedurę zmiany płci w prawie czeskim można podzielić na cztery, następujące po sobie, fazy: diagnozę, proces decyzyjny (zgoda pacjenta na zmianę płci), test prawdziwego życia („RLE”), hormonoterapię oraz wykonanie zabiegu operacyjnego. Na ten temat Doležal, „§ 29 Změna pohlaví”, 343; Tereza Žuffová-Kunčová, *Transgender osoby pohledem ústavního práva* (Brno: Masarykova univerzita, 2021), 24; Hanka Fifková, „Základní etapy procesu přeměny pohlaví”, [w:] *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*, red. Hanka Fifková, Petr Weiss, Ivo Procházka, Peggy Cohen-Kettenis, Friedemann Pfäfflin, Ladislav Jarolím, Jiří Veselý, Vladimír Weiss (Praga: Grada, 2008), 77–82; Vojtěch Pospíšil, „Podmínky změny pohlaví dle občanského zákoníku a veřejnoprávní úpravy z pohledu práva na rovné zacházení”, [w:] *Dny Práva 2017. Část VI. Translidé nejen v rodinném právu*, red. Zdenka Králíčková, Radovan Dávid, Michal Janovec (Brno: Masarykova univerzita, 2018), 71–73.

18 Michaela Zuklínová, Petr Šustkem, „Změna pohlaví”, [w:] *Občanské právo hmotné 1 Díl první: Obecná část – 2*, red. Jan Dvořák, Jiří Švestka, Michaela Zuklínová (Praga: Wolters Kluwer, 2016), 218.

19 Jan Mach, Aleš Buriánek, Dagmar Záleská, Barbora Steinlauf, Aneta Stieranková, „Zákon o specifických zdravotních službách”, [w:] *Zákon o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování. Zákon o specifických zdravotních službách. Praktický komentář*, red. Jan Mach, Aleš Buriánek, Dagmar Záleská, Barbora Steinlauf, Aneta Stieranková (Praga: Wolters Kluwer, 2023), 528–531.

dzeniem funkcji rozrodczych. Natomiast pacjent transseksualny to osoba, u której występuje trwała rozbieżność płci psychicznej i fizycznej (zwana dalej „zaburzeniem identyfikacji płciowej”)[20]. Przy czym zabieg chirurgicznej korekcji płci lekarz może wykonać tylko wówczas, gdy kumulatywnie zaistnieją okoliczności wskazane w § 21 (2–4) SpecZdravSl. A mianowicie, zabieg można przeprowadzić wyłącznie u pacjenta, u którego jednoznacznie zdiagnozowano zaburzenia identyfikacji płciowej, a przy tym wykazał on zdolność do stałego życia jako osoba o odmiennej płci (płci przeciwnej)[21]. Jednocześnie pacjent nie zawarł związku małżeńskiego ani zarejestrowanego związku partnerskiego lub wykazał, że jego małżeństwo lub zarejestrowany związek partnerski uległy rozwiązaniu. Oprócz tego, pacjent powinien mieć ukończony 18. rok życia. Ponadto zobowiązany jest on złożyć pisemny wniosek o przeprowadzenie procedury zmiany płci wraz z opinią lekarza specjalisty w zakresie seksuologii lub transseksuologii, a także uzyskać pozytywną opinię komisji ekspertów.

Wypada w tym miejscu zaznaczyć, że przed zabiegiem chirurgicznej korekcji płci pacjent powinien pozostawać w terapii hormonalnej[22], a dodatkowo przez co najmniej 12 miesięcy wejść w nową rolę płciową w życiu codziennym. Ma to na celu skonfrontowanie pacjenta z rzeczywistym funkcjonowaniem w pożądanej przez niego roli płciowej[23]. Dopiero po upływie wspomnianego okresu, a także spełnieniu przesłanek określonych w § 21 SpecZdravSl możliwe staje się przeprowadzenie stosownych procedur medycznych.

Co znamienne, a jednocześnie wymagające podkreślenia, przepis § 21 (1) zd. 1 SpecZdravSl przewiduje, że zmiana płci następuje w drodze interwencji

20 „Změnou pohlaví transsexuálních pacientů se pro účely tohoto zákona rozumí provedení zdravotních výkonů, jejichž účelem je provedení změny pohlaví chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce. Transsexuálním pacientem se rozumí osoba, u níž je trvalý nesoulad mezi psychickým a tělesným pohlavím (dále jen «porucha sexuální identifikace»”.

21 Tzw. faza „RLE” powinna trwać co najmniej 12 miesięcy (na ten temat Doporučení postup při provádění chirurgických zákroků směřujících ke změně pohlaví u transsexuálních pacientů, nr 8/2012/2 VěMZ).

22 Leczenie hormonalne można rozpocząć przed tzw. „fazą RLE”, a za zgodą przedstawiciela ustawowego także przed ukończeniem 18. roku życia. Na ten temat m.in. Kotková, *Právní aspekty změny pohlaví*, 179–180; Barbara Havelková, „The Legal Status of Transsexual and Transgender Persons in the Czech Republic”, [w:] *The Legal Status of Transsexual and Transgender Persons*, red. Jens M. Scherpe (Cambridge: Larcier Intersentia, 2015), 127 i n.

23 Povolná, „Změna pohlaví transsexuálních pacientů”, 514; Žuffová-Kunčová, *Transgender osoby pohledem ústavního práva*, 24.

chirurgicznej, której rezultatem jest upośledzenie zdolności (funkcji) rozrodczych. Z kolei z przepisu § 29 (1) zd. 1 OZ *explicite* wynika, że zmiana płci następuje poprzez interwencję chirurgiczną, której rezultatem jest nie tylko upośledzenie zdolności (funkcji) rozrodczych, ale także rekonstrukcja narządów płciowych[24]. Upraszczając, aby pacjent posiadający zaburzenia identyfikacji płciowej mógł zostać uznany za osobę płci przeciwnej, musi poddać się zabiegom chirurgicznym, które polegają nie tylko na upośledzeniu zdolności (funkcji) rozrodczych, ale także na plastyce narządów płciowych[25]. Wspominane zabiegi medyczne stanowią warunek *sine qua non* zmiany płci w prawie czeskim. Wydaje się, że przyjęte rozwiązanie winno zostać krytycznie ocenione z przynajmniej dwóch względów[26]. Po pierwsze, obowiązujące przepisy uniemożliwiają przeprowadzenie procedury zmiany płci osobie, która nie wyraża zgody na przeprowadzenie zabiegu rekonstrukcji narządów płciowych jednocześnie godząc się na zabieg upośledzenia zdolności (funkcji) rozrodczych. A zatem, pacjent, który będzie posiadał zaburzenia identyfikacji płciowej nie zostanie poddany procedurze zmiany płci, o ile nie wyrazi zgody na zabieg rekonstrukcyjny. Po drugie, może zdarzyć się, że przeprowadzenie zabiegu rekonstrukcyjnego wobec pacjenta okaże się niemożliwe z uwagi na przeciwwskazania medyczne. To z kolei spowoduje, że pacjent zostanie pozbawiony możliwości zmiany płci. Stąd też, należałoby, *de lege ferenda*, postulować, ażeby zabiegi rekonstrukcyjne miały charakter fakultatywny, a ich przeprowadzenie pozostawało niezależne od procedury zmiany płci.

Z punktu widzenia dotychczasowych rozważań celowe zdaje się omówienie zawartych w § 21 SpecZdravSl przesłanek koniecznych do przeprowadzenia procedury zmiany płci. Pozwoli to nie tylko na całościowe spojrzenie na obowiązujące regulacje normatywne w zakresie zmiany płci w systemie prawa czeskiego, ale także stanowić będzie przyczynek do dalszej refleksji nad aktualnym stanem prawnym i jego wpływem na metrykalną zmianę płci.

W celu zapewnienia jednolitej procedury w zakresie interwencji chirurgicznych mających na celu zmianę płci Ministerstwo Zdrowia Republiki Czeskiej wydało Zalecaną Procedurę Wykonania Operacji Zmiany Płci u Pacjentów

24 Milan Kindl, „§ 29 Změna pohlavi”, [w:] *Občanský zákoník, Praktický komentář*, red. Milan Kindl, Aleš Rozehnal (Plzeň: Wydawnictwo Aleš Čeněk s.r.o., 2019), 40–41.

25 Povolná, „Změna pohlavi transsexuálních pacientů”, 515; Čuhelová, „§ 29 Změna pohlavi”, 85.

26 Zob. Pospíšil, „Podmínky změny pohlaví dle občanského zákoníku a veřejnoprávní úpravy z pohledu práva na rovné zacházení”, 69–70.

Transseksualnych[27]. W treści przywołanej Procedury wskazano m.in., że bezwzględny przeciwwskazaniem do kontynuowania procedury zmiany płci są np. występujące u pacjenta zaburzenia psychiczne (zwłaszcza zaburzenia dyssocjalne lub histrioniczne), a także choroby somatyczne, które uniemożliwiają podjęcie interwencji medycznej[28]. Przewidziane ograniczenia wynikają z konieczności ochrony życia i zdrowia pacjenta, czyli tych wartości, które mają charakter fundamentalny dla czeskiego systemu prawa.

Ponadto z poczynionych dotąd ustaleń, a także z treści Procedury, jednoznacznie wynika, że o gotowości pacjenta do poddania się operacji, świadczy przede wszystkim zaadaptowanie się do życia w środowisku społecznym i rodzinnym jako osoby o płci przeciwnej, a także udział w terapii hormonalnej.

Poza tym, jak już zostało wspomniane wcześniej, chirurgiczna korekcja płci następuje wyłącznie na wniosek pacjenta, który ukończył 18. rok życia[29] po uprzednio przedłożonym przez niego pisemnym wniosku i na podstawie pozytywnej opinii ekspertów[30]. Do pisemnego wniosku pacjent dołącza także opinię lekarza specjalisty w zakresie seksuologii lub transseksuologii, który dotychczas zajmował się terapią hormonalną oraz nadzorował fazę „RLE”[31].

Co się zaś tyczy opinii ekspertów to w istocie implikuje ona możliwość podejmowania dalszych czynności związanych ze zmianą płci pacjenta. W prawie czeskim przyjęto, że komisja ekspertów powoływana jest przez Ministerstwo Zdrowia, a jej członkami są: pracownik służby zdrowia powołany przez Ministra Zdrowia jako jego przedstawiciel, lekarz posiadający specjalizację z zakresu seksuologii, lekarz posiadający specjalizację z zakresu psychiatrii, psycholog kliniczny, lekarz posiadający specjalizację z zakresu endokrynologii i diabetologii, lekarz posiadający specjalizację z zakresu urologii lub ginekologii i położnictwa oraz prawnik specjalizujący się w prawie medycznym (§ 22 (1) SpecZdravSl). Aby zapewnić niezależność komisji, jej członkowie nie mogą

27 Doporučený postup při provádění chirurgických zákroků směřujících ke změně pohlaví u transsexuálních pacientů, nr 8/2012/2 VěMZ, dále zwana „Procedurą”. Zob. też Zdenka Králíčková, „The Civil Status of Trans Persons in the Czech Republic”, [w:] *Trans Rights and Wrongs. A Comparative Study of Legal Reform Concerning Trans Persons*, red. Isabel C. Jaramillo, Laura Carlson (Switzerland: Springer, 2021), 85–87.

28 Zob. zwłaszcza Fifková, „Základní etapy procesu přeměny pohlaví”, 82–84.

29 Wiek poniżej 18. roku życia stanowi okoliczność wyłączającą możliwość przeprowadzenia chirurgicznej korekcji płci – zob. ČI 3 (1c) Procedury.

30 W przypadku pacjenta z ograniczoną autonomią zabieg chirurgicznej korekcji płci przeprowadza się w oparciu o pisemny wniosek opiekuna pacjenta, pozytywną opinię komisji eksperckiej oraz zgodę sądu (§ 21(4) SpecZdravSl).

31 Zob. § 22 (3) SpecZdravSl.

pozostawać w stosunku pracy lub podobnym z podmiotem leczniczym, w którym leczył się pacjent. Poza tym ekspert znajdujący się w powołanej przez Ministerstwo Zdrowia komisji nie może być lekarzem prowadzącym dotychczasowy proces leczenia pacjenta[32].

Posiedzenie komisji odbywa się nie później niż w ciągu 3 miesięcy od dnia złożenia wniosku przez pacjenta. Na posiedzenia komisji zapraszany jest zawsze pacjent (oraz jego opiekun, jeśli pacjent posiada ograniczoną autonomię[33]). Co istotne, komisja ekspertów przekazuje pacjentowi i jego opiekunowi informacje o charakterze zabiegu medycznego, jego trwałych konsekwencjach i ewentualnych zagrożeniach oraz sprawdza, czy pacjent i jego opiekun w pełni zrozumieli te informacje oraz czy pacjent podjął decyzję w zakresie zmiany płci dobrowolnie. Jeżeli pacjent posiada ograniczoną autonomię, komisja bierze również pod uwagę jego dojrzałość psychiczną, w tym posiadane zdolności intelektualne i percepcyjne.

Ponadto w posiedzeniu komisji eksperckiej uczestniczy również lekarz, który zalecił chirurgiczną korektę płci. Przy czym nie bierze on udziału w rozmowie pacjenta z członkami komisji (§ 22 (7) SpecZdravSl). Przewidziane ograniczenie co do obecności lekarza pozwala pacjentowi wyrazić swoje stanowisko (opinię) na temat zabiegu chirurgicznej korekcji płci niezależnie od zalecenia lekarza, eliminując tym samym jakiegokolwiek wątpliwości co do ewentualnego stosowania przymusu wobec pacjenta. Z kolei *ratio legis* zapraszania lekarza prowadzącego dotychczasowe leczenie hormonalne pacjenta na posiedzenia komisji eksperckiej związane jest z koniecznością ustalenia przez ekspertów sytuacji zdrowotnej pacjenta, w tym uzyskanie informacji w przedmiocie poszczególnych etapów procedury zmiany płci – leczenia hormonalnego oraz adaptacji pacjenta w ramach fazy „RLE”.

Po rozpatrzeniu wniosku komisja ekspertów sporządza pisemną opinię, w której wskazuje czy spełnione zostały przesłanki do zmiany płci. Co znamienne, o pozytywnej opinii w sprawie zmiany płci mowa jest wyłącznie w sytuacji, gdy zgodę na zabieg chirurgiczny wyrażą wszyscy członkowie komisji

32 § 22 (2) SpecZdravSl.

33 Autonomia doznaje ograniczeń wówczas, gdy osoba posiada zaburzenia psychiczne, które uniemożliwiają jej pokierowanie swoim postępowaniem. Sąd rozstrzygając o ograniczeniu autonomii uwzględnia treść opinii biegłych na temat stanu zdrowia danej osoby, w tym zwłaszcza zakres i stopień jej niezdolności do samodzielnego postępowania. Dla osoby, wobec której orzeczono ograniczenie autonomii ustanawiany jest opiekun (§ 55–65 OZ).

eksperskiej. Jeżeli nie uda się uzyskać zgody wszystkich członków[34], komisja ekspertów wskazuje w opinii przyczyny, które do tego doprowadziły[35]. Następnie komisja przekazuje Ministerstwu Zdrowia opinię w trzech egzemplarzach wraz z kopią protokołu z posiedzenia. Z kolei Ministerstwo Zdrowia przekazuje kopię opinii komisji ekspertów oraz kopię protokołu z posiedzenia komisji pacjentowi lub jego opiekunowi (jeżeli pacjent posiada ograniczoną autonomię), a także w dwóch egzemplarzach podmiotowi leczniczemu, który przeprowadzi zabieg korekcji płci.

Oprócz pozytywnej opinii komisji ekspertów konieczne jest również uzyskanie pisemnej zgody pacjenta[36]. W załączniku do Procedury zawarto wzór formularza zgody pacjenta na wykonanie zabiegów chirurgicznych w celu korekcji płci. Wspominany formularz podzielono na dwie części. W pierwszej mieszczą się informacje na temat konsekwencji związanych z chirurgiczną zmianą płci. Natomiast w drugiej znajduje się oświadczenie pacjenta, że został dokładnie poinstruowany przez lekarza o charakterze zabiegu operacyjnego, w tym poinformowany o możliwych negatywnych konsekwencjach w przyszłości. Dodatkowo pacjent oświadcza, że miał sposobność zadawania dodatkowych pytań, na które otrzymał odpowiedź oraz że dobrowolnie poddaje się zabiegowi chirurgicznej korekcji płci[37]. Co interesujące, z perspektywy realizacji obowiązków informacyjnych wobec pacjenta, formularz nie zawiera nawet wzmianki na temat przebiegu operacji korekcji płci, a nadto nie precyzuje możliwych, powikłań związanych z chirurgiczną ingerencją. Z § 23 SpecZdra-

34 Pacjentowi nie przysługują jakiegokolwiek środki odwoławcze od opinii komisji eksperckiej. Pacjent może natomiast ponownie złożyć wniosek o zmianę płci, o ile zmianie uległy okoliczności lub zniknęły przeszkody co do przeprowadzenia zmiany płci podane w uzasadnieniu opinii negatywnej.

35 Tylko zgoda wszystkich członków komisji eksperckiej uprawnia do przeprowadzenia zabiegu korekcji płci.

36 Doporučený postup při provádění chirurgických zákroků směřujících ke změně pohlaví u transsexuálních pacientů, nr 8/2012/2 VěMZ. Na temat Procedury mowa jest również w przyp. 21 i 27.

37 „Prohlašuji, že jsem k žádosti o provedení chirurgického zákroku směřujícího ke změně pohlaví dospěl/a po důkladném poučení ze strany ošetřujícího lékaře o povaze tohoto chirurgického zákroku. Byl/a jsem podrobně seznámen s možnými nežádoucími účinky chirurgických zákroků na můj zdravotní stav v budoucnosti. Podanému poučení jsem porozuměl/a. Měl/a jsem možnost klást doplňující otázky, na které mi bylo odpovězeno. Tento souhlas uděluji z vlastní vůle, svobodně a vážně, bez nátlaku” – zob. Příloha „Vzor Písemného informovaného souhlasu s provedením chirurgických zákroků směřujících k dokončení přeměny pohlaví”.

vSl wynika jedynie, że dopiero po wyrażeniu, bezpośrednio przed samym zabiegiem, pisemnej zgody przez pacjenta lub jego opiekuna (jeśli pacjent posiada ograniczoną autonomię) możliwe jest przeprowadzenie zabiegu operacyjnego[38]. Oczywiście, pacjent (tak samo, jak jego opiekun) aż do momentu rozpoczęcia zabiegu operacyjnego może prawnie skutecznie cofnąć zgodę.

Dodać należy także w tym miejscu, że jeśli pacjent nie jest w pełni samodzielny, ponieważ posiada ograniczoną autonomię, zmiana płci może odbyć się wyłącznie za uprzednią zgodą sądu (§ 483 OZ w zw. z § 21(4) SpecZdravSl). Podmiot leczniczy, w którym ma zostać przeprowadzony zabieg operacyjny, składa wniosek do sądu właściwego miejscowo wraz z opinią opiekuna, a także opinię komisji ekspertów oraz, biorąc pod uwagę stan zdrowia psychicznego, oświadczenie pacjenta. Na tej podstawie sąd wyraża zgodę na zmianę płci u pacjenta. Co istotne, przed samym zabiegiem operacyjnym zgodę na jego przeprowadzenie, obok zgody sądu, musi wyrazić także opiekun pacjenta posiadającego ograniczoną autonomię (art. 23 SpecZdravSl).

Spełnienie powyższych, omówionych, przesłanek umożliwia przeprowadzenie zabiegu chirurgicznej korekcji płci, a następnie zabiegu rekonstrukcyjnego zarówno wobec pacjenta w pełni samodzielnego, jak i posiadającego ograniczoną autonomię.

Osobnym zagadnieniem wymagającym krótkiego wyjaśnienia jest odniesienie się do sytuacji prawnej osób, u których występują zaburzenia identyfikacji płciowej, lecz nie chcą one poddać się zabiegowi chirurgicznej korekcji płci z uwagi na treść orzeczenia z 22 maja 2024 roku, w którym wprost wskazano na konieczność uchylecia § 29 (1) OZ, a więc uchylecia obowiązku poddania się procedurom medycznym związanym z interwencją chirurgiczną[39].

Zważając na konieczność zagwarantowania pewności prawa i stabilności porządku prawnego uznano, że w okresie przejściowym, tj. od dnia wydania orzeczenia do 30 czerwca 2025 roku lub do dnia wejścia w życie nowego aktu normatywnego bądź nowelizacji czeskiego kodeksu cywilnego należy stosować aktualne przepisy prawne dotyczące zmiany płci jako ważną i skuteczną część porządku prawnego. Innymi słowy, poddanie się zabiegom chirurgicznym polegającym na upośledzeniu zdolności (funkcji) rozrodczych i na plastyce narządów płciowych stanowi niezbędny element procedury zmiany płci do 30

38 Mach, Buriánek, Záleská, Steinlauf, Stieranková, „Zákon o specifických zdravotních službách”, 538.

39 Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z 22 maja 2024 r., sygn. I.ÚS 2776/23. <http://nalus.usoud.cz>.

czerwca 2025 roku. Dopiero po upływie wspomnianego terminu, nawet przy braku nowych regulacji prawnych, zabieg korekcji płci oraz zabieg rekonstrukcyjny nie będą obligatoryjne do uznania przez państwo, iż doszło do zmiany płci[40].

3 | Konsekwencje prawne zmiany płci w prawie czeskim

Po przeprowadzeniu zabiegu chirurgicznego mającego na celu korekcję płci podmiot leczniczy ma obowiązek w terminie 3 dni od dnia przeprowadzenia zabiegu poinformować Urząd Stanu Cywilnego o zmianie płci przedkładając stosowne potwierdzenie[41]. Na tej podstawie Urząd Stanu Cywilnego dokonuje wpisu zmiany płci do aktu urodzenia (§ 17a MartZ[42]). Modyfikacji podlega także tzw. numer ewidencyjny (rejestracyjny) stanowiący odpowiednik numeru PESEL[43]. Przyjmuje się nadto, w myśl § 29 OZ, że dzień wskazany w potwierdzeniu jest dniem zmiany płci[44].

Co do zasady zmiana płci nie ma wpływu na sytuację osobistą i majątkową człowieka (zob. § 29 OZ)[45]. Oznacza to, że nawet jeśli dana osoba zmieniła płeć to nadal pozostaje zstępny swoich rodziców lub rodzicem dla swoich dzieci[46]. Poza tym zmiana płci rodzica nie jest ujawniana w akcie urodzenia dziecka. Uwzględnia się bowiem tzw. stan osobowy rodziców w chwili

40 Postanowienie Sądu Konstytucyjnego z 22 maja 2024 r., sygn. I.ÚS 2776/23. <http://nalus.usoud.cz>. Podobne rozwiązanie przewiduje również polski ustawodawca, dla którego zabieg korekcji płci, z uwagi na aktualny stan prawny, nie jest warunkiem koniecznym dla przeprowadzenia sądowej zmiany płci. Co więcej, zabieg ten może nastąpić wyłącznie *post factum*, czyli po wydaniu orzeczenia przez sąd.

41 Ponadto podmiot leczniczy obowiązany jest również wydać pacjentowi (lub jego opiekunowi) potwierdzenie co do przeprowadzenia procedur medycznych związanych ze zmianą płci (§ 23 (2) SpecZdravSl).

42 Ustawa z dnia 2 sierpnia 2000 r. o aktach stanu cywilnego, imionach i nazwiskach oraz o zmianie niektórych ustaw z tym związanych (zákon č. 414/2023 Sb.), dalej zwany „MatrZ”.

43 Łukasiewicz, *Prawne aspekty zmiany płci w wybranych państwach europejskich*, 146–147.

44 Kindl, „§ 29 Změna pohlavi”, 41.

45 Michaela Zuklínová, „Změna pohlavi”, [w:] *Občanské právo hmotné 2 – Díl druhý: Rodinné právo*, red. Michaela Zuklínová, Jan Dvořák, Jiří Švestka (Praga: Wolters Kluwer, 2016), 47; Zuklínová, Šustkem, „Změna pohlavi”, 218–219.

46 Kotková, *Právní aspekty změny pohlaví*, 176.

urodzenia dziecka^[47]. Niemniej w aktualnym stanie prawnym przyjęto, że przed przeprowadzeniem chirurgicznej zmiany płci pacjent musi wykazać, że nie pozostaje w związku małżeńskim lub w związku partnerskim. Natomiast gdyby wobec pacjenta pozostającego w związku małżeńskim lub w związku partnerskim przeprowadzono zabieg korekcji płci jego związek małżeński lub związek partnerski uległyby w dniu zmiany płci rozwiązaniu *ex lege*^[48]. Przepis § 29 OZ przyjmuje bowiem domniemanie wzruszalne, że dniem tym jest dzień wskazany w potwierdzeniu wystawionym przez podmiot leczniczy^[49].

Zważyć należy także, że przepisy prawa czeskiego nie przewidują możliwości „przekształcenia” związku małżeńskiego w zarejestrowany związek partnerski i odwrotnie^[50], dlatego możliwe jest na jego gruncie zawarcie małżeństwa lub zarejestrowanego związku partnerskiego dopiero po zmianie płci.

Ponadto § 29 OZ stanowi, że do praw i obowiązków wynikających z rozwiązanego małżeństwa na skutek zmiany płci, a także praw i obowiązków dotyczących wspólnych dzieci stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące sytuacji prawnej małżonków rozwiedzionych^[51]. Stąd też do rozliczenia majątku między byłymi małżonkami stosuje się przepis § 736 OZ, z którego wynika, że w przypadku ustania małżeństwa następuje podział majątku wspólnego małżonków na podstawie orzeczenia sądu (§ 724 ust. 1 OZ) lub w drodze porozumienia między małżonkami (§ 738–739 OZ). Natomiast jeżeli rozwiedziony małżonek nie jest w stanie utrzymać się samodzielnie i niemożność ta ma swoje źródło w fakcie rozwiązania małżeństwa, były małżonek ma wobec niego obowiązek alimentacyjny^[52]. Orzekając o alimentach lub ich wysokości, sąd bierze pod uwagę m.in. czas trwania małżeństwa, a także to, czy małżonek uprawniony do alimentów podjął zatrudnienie oraz czy w sposób prawidłowy zarządzał własnym majątkiem w trakcie trwającego związku małżeńskiego, a także czy małżonek uprawniony nie dopuścił się czynu zabronionego wobec

⁴⁷ Frinta, „§ 29 Změna pohlaví”, 151; Čuhelová, „§ 29 Změna pohlaví”, 85.

⁴⁸ Na temat instytucji małżeństwa np. Karel Eliáš, „Co nového doma? Rodine právo v novém občanském zákoníku”, [w:] *Občanské právo pro každého. Pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku*, red. Karel Eliáš, Bohumil Havel, Petr Bezouška, Daniela Šustrová, Tomáš Němeček, Petr Liška, Karel Šimka (Praga: Wolters Kluwer, 2014), 181–183.

⁴⁹ Andrea Baršová, „Skalpel a duše. Ke změně pohlaví podle nového občanského zákoníku” *Journal of Medical Law and Bioethics*, nr 1 (2013).

⁵⁰ Čuhelová, „§ 29 Změna pohlaví”, 86.

⁵¹ Zuklínová, Šustkem, „Změna pohlaví”, 219.

⁵² Jiří Grygar, „§ 760 Výchovná povinnost”, [w:] *Občanský zákoník § 655–975. Velký komentář. Svazek IV*, red. Filip Melzer, Petr Tégl (Praga: Leges, 2016), 757–765.

współmałżonka lub osoby mu bliskiej, lub istnieją inne, ważne powody uzasadniające zasądzenie alimentów na rzecz współmałżonka (§ 760 OZ)[53]. Wraz z rozwiązaniem małżeństwa sąd ustala *ex officio* także to, w jaki sposób każde z rodziców będzie sprawować opiekę nad dzieckiem w przyszłości, biorąc pod uwagę dobro dziecka, a także treść porozumienia rodzicielskiego. Najczęściej dochodzi do zatwierdzenia porozumienia rodziców, chyba że jest oczywiste, iż uzgodniony sposób wykonywania władzy rodzicielskiej nie jest zgodny z interesem dziecka (§ 906 OZ). W takiej sytuacji sąd *ad casum* ocenia relacje każdego z rodziców z dzieckiem i na tej podstawie ustala sposób wykonywania władzy rodzicielskiej.

Z kolei zgodnie z § 3020 OZ przepisy dotyczące praw i obowiązków małżonków stosuje się odpowiednio do zarejestrowanych związków partnerskich oraz praw i obowiązków partnerów. Poza tym w przypadku zarejestrowanego związku partnerskiego, który ustał z uwagi na procedurę zmiany płci zastosowanie znajdują przepisy § 11–14 RParZ[54]. Z ich treści jednoznacznie wynika, że po rozwiązaniu zarejestrowanego związku partnerskiego, partner, który nie jest w stanie utrzymać się samodzielnie może zażądać alimentów od byłego partnera, zaś sąd bierze pod uwagę usprawiedliwione potrzeby uprawnionego oraz możliwości majątkowe i zarobkowe zobowiązanego. Co więcej, partnerzy po wstąpieniu w związek partnerski nie posiadają majątku wspólnego. Każdy z nich posiada majątek odrębny. Natomiast jeśli w trakcie trwającego związku partnerskiego partnerzy nabywali przedmioty majątkowe to, *ex lege* stają się współwłaścicielami w częściach ułamkowych. Z kolei w zakresie praw i obowiązków rodziców względem dziecka odpowiednio stosuje się przepis § 906 OZ i n. w zw. z § 3020 OZ.

Dodatkowo, na wniosek osoby, która zmieniła płeć i w oparciu o potwierdzenie wydane przez podmiot leczniczy Urząd Stanu Cywilnego umożliwia zmianę imienia i nazwiska na imię i nazwisko neutralne (np. Nikola Nováků). Z kolei w sytuacji, gdy osoba, która zmieniła płeć nie złożyła stosownego wniosku, wówczas Urząd Stanu Cywilnego *ex lege* dokonuje zmiany nazwiska[55] w

53 Tereza Kyselovská, Milana Hrušáková, Martin Kornel, „§ 760 Vyživovací povinnost”, [w:] *Občanský zákoník II. Rodinné právo* (§ 655–975), red. Zdenka Králičková, Milana Hrušáková, Lenka Westphalová (Praga: C.H. Beck, 2020), 439–444.

54 Ustawa z dnia 26 stycznia 2006 r. o zarejestrowanym związku partnerskim oraz o zmianie niektórych powiązanych ustaw (zákon č. 269/2021 Sb.), dalej zwana „RParaZ”.

55 Zgodnie z zasadami gramatyki czeskiej.

formie odpowiadającej nowej płci[56]. W odniesieniu do imienia Urząd Stanu Cywilnego nie dokonuje żadnego wpisu powiadamiając o tej okoliczności sąd. Natomiast sąd, stosując *per analogiam*, przepisy pozwalające zadecydować o nazwisku małoletniego dziecka w sytuacji, gdy nie uczynili tego jego rodzice, dokonuje zmiany nazwiska w formie odpowiadającej nowej płci[57].

4 | Podsumowanie

Regulacje prawne dotyczące procedury zmiany płci w Republice Czeskiej w dalszym ciągu opierają się na konieczności ustania związku małżeńskiego lub zarejestrowanego związku partnerskiego, a także przymusowej operacji korekcji płci z jednoczesną rekonstrukcją narządów płciowych płci, z którą osoba utożsamia się[58]. Niemniej z uwagi na stanowisko prezentowane w orzecznictwie, a także przez wzgląd na konieczność poszanowania tożsamości płciowej stanowiącej odzwierciedlenie prawa do samostanowienia Trybunał Konstytucyjny Republiki Czeskiej wskazał na konieczność znowelizowania § 29 OZ[59]. Oczekuje się, że ustawodawca, uwzględniając istniejące zmiany ogólnocywilizacyjne oraz rozwiązania normatywne przewidziane w innych porządkach prawnych, wprowadzi regulacje, które uchylą konieczność przeprowadzenia zabiegów operacyjnych wobec osób posiadających zaburzenia identyfikacji płciowej.

Jednocześnie postuluje się, ażeby zmiana płci była możliwa poprzez złożenie oświadczenia w Urzędzie Stanu Cywilnego przez osobę, która posiada zaburzenia identyfikacji płciowej[60]. Wydaje się, że proponowane rozwiązanie jest wysoce dyskusyjne i to z dwóch względów. Po pierwsze, sam fakt złożenia oświadczenia w przedmiocie zmiany płci nie powinien stanowić wystarczającej przesłanki co do wprowadzenia zmian w akcie urodzenia. Bez wątpienia jakakolwiek zmiana stanu cywilnego, którego nieodzownym elementem jest płeć człowieka winna być oparta, przynajmniej, na stosownym zaświadczeniu

56 Dobrovolná, „§ 29 Změna pohlaví”, 134.

57 Zob. § 18 MartZ.

58 Králičková, „The Civil Status of Trans Persons in the Czech Republic”, 77–78.

59 Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z 22 maja 2024 r., sygn. I.ÚS 2776/23. <http://nalus.usoud.cz>.

60 Łukasiewicz, *Prawne aspekty zmiany płci w wybranych państwach europejskich*, 145; Petra Kotková, „Úřední změna pohlaví jako úvaha *de lege ferenda*?” *Právní obzor*, nr 3 (2022): 266.

wystawionym przez lekarza specjalistę z zakresu psychiatrii lub seksuologii (ewentualnie transseksuologii), co do występowania zaburzeń identyfikacji płciowej. Po drugie, wydaje się, że również samo zaświadczenie w przedmiocie istnienia zaburzeń identyfikacji płciowej wraz ze złożonym oświadczeniem wymagają zaistnienia jeszcze jednej, kluczowej z perspektywy praktyki, przesłanki – realizacji fazy „RLE”. Wydaje się, że dopiero wtedy, gdy osoba posiadająca zaburzenia identyfikacji płciowej pozytywnie zakończy fazę „RLE”, tj. dostosuje swoje zachowanie oraz postawę, a także na nowo ukształtuje dotychczasowe relacje społeczne oraz rodzinne uwzględniając identyfikację z płcią przeciwną, możliwe stanie się rozważenie skuteczności złożonego oświadczenia.

W kontekście powyższego pojawia się także postulat, ażeby wprowadzić zmiany w zakresie przesłanki formalnej wieku poprzez umożliwienie osobom, które ukończyły 12. rok życia złożenie oświadczenia w przedmiocie zmiany płci[61]. Wydaje się, że zaproponowane rozwiązanie nie znajduje swojego *ratio legis*, nawet gdyby przyjąć, iż konieczna jest jednoczesna zgoda przedstawiciela ustawowego na zmianę płci małoletniego, szczególnie mając na uwadze psychologiczne oraz biologiczne aspekty kształtowania się samoświadomości człowieka.

Rozważane jest również zredefiniowanie instytucji małżeństwa. Obecnie małżeństwo utożsamiane jest ze związkiem kobiety i mężczyzny (§ 655 OZ). Proponuje się natomiast ażeby małżeństwo definiować jako związek dwóch dorosłych osób[62]. W praktyce, osoby, które zamierzają zmienić płeć będą mogły pozostawać w dotychczasowym związku małżeńskim. W ten sposób wymóg rozwiązania małżeństwa przed wszczęciem procedury zmiany płci zostałby uchylony. Z kolei związek partnerski, z racji zmiany płci, uległby rozwiązaniu *ex lege*. Jednakże wśród przedstawicieli nauki prawa podejmowane są dyskusje nad wprowadzeniem możliwości „przekształcenia” małżeństwa w związek partnerski lub odwrotnie, o ile małżonkowie lub partnerzy złożąliby zgodne oświadczenia o kontynuowaniu dalszego wspólnego pożycia pomimo zmiany płci[63].

61 Na ten temat też Kotková, „Úřední změna pohlaví jako úvaha *de lege ferenda*?”, 261–263.

62 Králičková, „The Civil Status of Trans Persons in the Czech Republic”, 82, 92.

63 Pospíšil, „Podmínky změny pohlaví dle občanského zákoníku a veřejnoprávní úpravy z pohledu práva na rovné zacházení”, 76; o tym też Łukasiewicz, *Prawne aspekty zmiany płci w wybranych państwach europejskich*, 145.

Powyższe uwagi oraz postulaty co do wprowadzenia nowych rozwiązań legislacyjnych w przedmiocie procedury zmiany płci pozwalają na sformułowanie daleko idącego, lecz wydaje się uzasadnionego wniosku, że potrzeba nowelizacji przepisów prawa czeskiego jawi się jako celowa, mając na uwadze chociażby ustawowy przymus w zakresie ingerencji w nietykalność cielesną osoby posiadającej zaburzenia identyfikacji płciowej. Niemniej wszelkie, dotychczas rozważane przez przedstawicieli nauki prawa oraz judykaturę, zmiany winny koncentrować się nie tylko wokół zagwarantowania ochrony autonomii człowieka, lecz także uwzględniać potrzebę jak najlepszego zabezpieczenia interesów osoby, której procedura zmiany płci dotyczy.

Bibliografia

- Agha Petr, Adam Doležal, „Translidé a otázky identity ve veřejném prostoru – slovo úvodem” *Journal of Medical Law and Bioethics*, nr 1 (2013). <https://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/39>.
- Agha Petr, „Trans jako výzva symbolickému uspořádání společnosti” *Journal of Medical Law and Bioethics*, nr 1 (2013). <https://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/40>.
- Baršová Andrea, „Skalpel a duše. Ke změně pohlaví podle nového občanského zákoníku” *Journal of Medical Law and Bioethics*, nr 1 (2013). <https://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/43>.
- Čuhelová Kateřina, „§ 29 Změna pohlaví”, [w:] *Občanský zákoník. Komentář*, red. Jan Petrov, Michal Výtisk i Vladimír Beran, 84 – 86. Praga: C.H. Beck, 2019.
- Dobrovolná Eva, „§ 29 Změna pohlaví”, [w:] *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–302)*, red. Petr Lavický. 132 – 135. Praga: C.H. Beck, 2022.
- Doležal Adam, „§ 29 Změna pohlaví”, [w:] *Občanský zákoník § 1–117. Velký Komentář, Svazek I*, red. Filip Melzer, Petr Tégl, 332 – 346. Praga: Leges, 2013.
- Doležal Adam, „Konstrukce identity v právním diskursu. Dvojí pojetí bytí” *Journal of Medical Law and Bioethics*, nr 1 (2013). <https://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/42>.
- Doležal Adam, „Právní otázky související s problematikou translidí pod zorným úhlem rozhodnutí Velkého senátu ESLP ve věci Hämäläinen vs Finsko” *Journal of Medical Law and Bioethics*, nr 3 (2014): 44–60.
- Dušková Šárka, „Pohlaví jako věc veřejná. Právo na uznání pohlavní identity”, [w:] *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální*, red. Kateřina Šimáčková, Barbara Havelková, Pavla Špondrová. 959–976. Praga: Wolters Kluwer, 2020.
- Eliáš Karel, „Co nového doma? Rodine právo v novém občanském zákoníku”, [w:] *Občanské právo pro každého. Pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku*,

- red. Karel Eliáš, Bohumil Havel, Petr Bezouška, Daniela Šustrová, Tomáš Němeček, Petr Liška, Karel Šimka. 180–202. Praga: Wolters Kluwer, 2014.
- Fifková Hanka, „Základní etapy procesu přeměny pohlaví”, [w:] *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*, red. Hanka Fifková, Petr Weiss, Ivo Procházka, Peggy Cohen-Kettenis, Friedemann Pfäfflin, Ladislav Jarolím, Jiří Veselý, Vladimír Weiss. 77–84. Praga: Grada, 2008.
- Frinta Ondřej, „§ 29 Změna pohlaví”, [w:] *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I*, red. Jiří Švestka, Jan Dvořák, Josef Fiala, 146–154. Praga: Wolters Kluwer, 2020.
- Grygar Jiří, „§ 760 Vyživovací povinnost”, [w:] *Občanský zákoník § 655–975. Velký komentář. Svazek IV*, red. Filip Melzer, Petr Těgl. 755–765. Praga: Leges, 2016.
- Havelková Barbara, „The Legal Status of Transsexual and Transgender Persons in the Czech Republic”, [w:] *The Legal Status of Transsexual and Transgender Persons*, red. Jens M. Scherpe. 125–146. Cambridge: Larcier Intersentia, 2015.
- Husseini Faisal, „Chirurgický zákrok jako podmínka úřední změny pohlaví – zrušení § 29 odst. 1 ObčZ” *Soudní rozhledy*, nr 6 (2024): 189–191.
- Kindl Milan, „§ 29 Změna pohlaví”, [w:] *Občanský zákoník, Praktický komentář*, red. Milan Kindl, Aleš Rozehnal. 40–41. Pilzno: Wydawnictwo Aleš Čeněk s.r.o., 2019.
- Kokeš Marian, „Podoba rodného čísla aneb chirurgický zákrok jako podmínka změny pohlaví. Ústavní soud z 9.11.2021 r., sygn. Pl. ÚS 2/20” *Soudní rozhledy*, nr 5 (2022): 151–156.
- Kotková Petra, „Česká právní úprava změny pohlaví ve světle evropských lidskoprávních standardů” *Právník*, nr 12 (2021): 1071–1082.
- Kotková Petra, „Civilní status transgender v českém právním řádu”, [w:] COFOLA 2018. Část VIII. *Civilní status člověka*, red. Zdenka Králičková, Radovan Dávid, Michal Janovec. 58–71. Brno: Masarykova univerzita, 2018.
- Kotková Petra, „Úřední změna pohlaví jako úvaha *de lege ferenda*?” *Právní obzor*, nr 3 (2022): 246–267.
- Kotková Petra, „Změna pohlaví v českém právním řádu” *Právní rozhledy*, 7 (2021): 247–255.
- Kotková Petra, *Právní aspekty změny pohlaví*. Brno: Masarykova univerzita, 2022.
- Králičková Zdenka, „The Civil Status of Trans Persons in the Czech Republic”, [w:] *Trans Rights and Wrongs. A Comparative Study of Legal Reform Concerning Trans Persons*, red. Isabel C. Jaramillo, Laura Carlson. 77–96. Switzerland: Springer, 2021.
- Kyselovská Tereza, Milana Hrušáková, Kornel Martin, „§ 760 Vyživovací povinnost”, [w:] *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*, red. Zdenka Králičková, Milana Hrušáková, Lenka Westphalová. 439–444. Praga: C.H. Beck, 2020.
- Łukasiewicz Jakub M., *Prawne aspekty zmiany płci w wybranych państwach europejskich*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2022.
- Mach Jan, Aleš Buriánek, Dagmar Záleská, Barbora Steinlauf, Aneta Stierankova, „Zákon o specifických zdravotních službách”, [w:] *Zákon o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování. Zákon o specifických zdravotních službách. Praktický ko-*

- mentář, red. Jan Mach, Aleš Buriánek, Dagmar Záleská, Barbora Steinlauf, Aneta Stieranková. 461–777. Praga: Wolters Kluwer, 2023.
- Pospíšil Vojtěch, „Podmínky změny pohlaví dle občanského zákoníku a veřejnoprávní úpravy z pohledu práva na rovné zacházení“, [w:] *Dny Práva 2017. Část VI. Translidé nejen v rodinném právu*, red. Zdenka Králíčková, Radovan Dávid, Michal Janovec. 67–77. Brno: Masarykova univerzita, 2018.
- Povolná Michaela, „Změna pohlaví transsexuálních pacientů“, [w:] *Zdravotnické právo*, red. Petr Šustek, Tomáš Holčapek. 513–527. Praga: Wolters Kluwer, 2016.
- Weiss Petr, „Poruchy pohlavní identity“ *Psychiatrie pro praxi*, nr 13 (2012): 104–106.
- Žuffová-Kunčová Tereza, *Transgender osoby pohledem ústavního práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2021.
- Zuklínová Michaela, „Změna pohlaví“, [w:] *Občanské právo hmotné 2 – Díl druhý: Rodinné právo*, red. Michaela Zuklínová, Jan Dvořák, Jiří Švestka. 47. Praga: Wolters Kluwer, 2016.
- Zuklínová Michaela, Petr Šustkem, „Změna pohlaví“, [w:] *Občanské právo hmotné 1 Díl první: Obecná část – 2*, red. Jan Dvořák, Jiří Švestka, Michaela Zuklínová. 218–219. Praga: Wolters Kluwer, 2016.

